

Jaromír Tauchen: *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*.

Praha: Wolters Kluwer, 2016, 480 s.

Práce je ve společenských vědách definována různým způsobem. Nejčastěji jako záměrná činnost lidí, jejímž cílem je vytváření produktu. Jednotlivé vědy přitom v pohledu na ni kladou důraz na její různé aspekty. Pro antropologa je práce tím, čím se člověk odlišuje od zvířat. Pro sociologa představuje jeden ze základních fenoménů, na němž stojí fungování společnosti a který umožňuje její rozvoj. Ekonom v ní vidí součást hospodářského procesu – výrobní faktor. Psycholog na ni pravidelně nahlíží jako na prostředek lidské seberealizace. Je pro něj lidskou potřebou. Etik práci pokládá za základní hodnotu lidské existence a odsuzuje zahálku.

Téma práce v historickém, resp. právněhistorickém kontextu, oslovilo brněnského právního historika Jaromíra Tauchena a podnítilo jej k sepsání rozsáhlé monografie nazvané *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. Ta byla vydána renomovaným nakladatelstvím Wolters Kluwer v Praze 2016.

Pro Jaromíra Tauchena byl výběr tématu knihy logickou a také šťastnou volbou. Zvolenou problematikou se po dlouhá léta zabývá a úspěšně o ní publikuje. Bez nadsázky lze říci, že tato práce představuje po všech stránkách úctyhodné završení jedné etapy jeho vědeckého života.

Před autorem přitom stál od počátku skutečně nelehký úkol. Především vývoj pracovního práva v období nacistické okupace českých zemí nebyl dosud komplexně zpracován. Existující dílčí příspěvky starších autorů mnohdy nemohly být vodítkem, a to pro ovlivnění komunistickou ideologií. Ze stejného důvodu byla z větší části nepoužitelná dobová literatura, která byla zase poplatná ideologii nacistické. Důsledkem tohoto stavu výzkumu bylo, že autor musel strávit mnoho let studiem archivního materiálu.

Obtíž spočívala i v samotném předmětu výzkumu. Pracovní právo bylo ve sledovaném období odvětvím nekodifikovaným, roztříštěným do mnoha předpisů a velmi dynamicky se měnícím. S ohledem na to nic nepominout a vytvořit koherentní a pravdivý obraz je téměř nadlidský úkol. V potaz se musí samozřejmě vzít také to, že účel nacistického a nacisty ovlivněného práva pravidelně překračoval texty právních předpisů a realita mohla být a také pravidelně bývala úplně jiná, než proklamovaly nacistické normy. To si pak vyžaduje konfrontovat prameny práva s jinými druhy pramenů – s memoárovou literaturou, se zprávami odboje, s rozhodnutími úřadů a soudů, s tiskem.

Dalším úskalím zpracovávaného tématu je rozdílnost pohledů na nacistickou okupaci jako takovou. Existují zřetelné rozdíly v hodnocení celé této epochy mezi českou a německou historiografií, diference podle politického přesvědčení autorů i v závislosti na tom, zda okupaci zažili či ji znají jen zprostředkovaně. To výzkum značně komplikuje. Hodnocení se totiž nelze vyhnout, nemá-li být práce pouhou kumulací jednotlivin.

Recept na zvládnutí těchto těžkostí je důkladnost a objektivita. Jeho vyznavačem se Jaromír Tauchen stal. Ukazuje to už struktura práce, která prozrazuje, že jde o zpracování komplexní a vyčerpávající. Po úvodu, který se věnuje dosavadnímu bádání, následuje prv-

ní kapitola zabývající se právní regulací pracovního poměru před vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava. Druhá kapitola se zaměřuje na pojetí práce v nacistické ideologii. Třetí kapitola představuje říšské pracovní právo jako vzor pro pracovní právo protektorátní. Čtvrtá kapitola popisuje omezení autonomie vůle v pracovněprávních vztazích za protektorátu, pátá kapitola systém řízení a nucené práce, šestá ochranu života a zdraví zaměstnanců. Sedmá kapitola se týká zvláštních skupin zaměstnanců, osmá volby povolání a učebního poměru, devátá zastoupení zaměstnanců. V desáté a jedenácté kapitole přicházejí na řadu postupně správa na úseku práce a řešení pracovněprávních sporů. Své poznatky autor shrnuje v závěru a v anglickém resumé, které knihu zpřístupňuje zahraničním badatelům. Zbytek práce tvoří obsáhlý seznam pramenů a literatury, jakož i věcný a osobní rejstřík, který usnadňuje orientaci čtenáře v textu.

Autor správně připomíná, že chápání práce v nacistickém Německu se na hony vzdálilo liberálnímu pojetí. Práce začala být prezentována jako služba národní pospolitosti. Z práva na práci se stala povinnost pracovat a z pracovního práva veřejnoprávní odvětví. Tento přístup k práci byl přenesen i do Protektorátu Čechy a Morava, ačkoli ne ve všem se následovaly německé vzory. Zde musela ideologie nezdědka ustoupit pragmatismu diktovanému prostředím okupace a situací na frontách, bez ohledu na propagandu. Výstižně Tauchen podotýká, že regulace práce v protektorátu nebyla „jen projekcí nacistické ideologie, ale hlavně prostředkem vytěžení a také disciplíny“. Pod důslednou říšskou kuratelou se ponáhlu měnila podoba právní regulace práce. Princip autonomie vůle v pracovněprávních vztazích byl nahrazen důkladnou reglementací opřenou o represí. Vybudován byl systém řízení a nucené práce jako součást řízeného válečného hospodářství, které mělo maximalizovat výrobu pro potřeby fronty. Nacistický tlak v tomto směru kulminoval v období totální války.

Můžeme diskutovat o tom, zda německé nebo Němci inspirované regulace přinesly něco dobrého. Tu a tam sice nabízely modernější a více ochrannější úpravu než prvorepublikové právo, ale poskytnuté „dobro“ bylo spíše externalitou – vedlejším produktem něčeho, co umožňovalo nacistům lépe vytěžit protektorátní zdroje a rozleptat jednotu českého národa. Nacistický okupační režim byl systémem rafinované krutosti, v němž byli Češi oběany druhého řádu s posláním sloužit říši. Vychytralá politika nacistů nebyla jenom terorem, ale též obratnou manipulací, která pracovala s poskytnutím drobnějších ústupků či výhod a dosahovala svého i bez použití násilí. Pojem „sociální demagogie“ nacistů není fikcí ani přeháněním. Ostatně nacisté sami nejednou odkryli karty a mezi sebou mluvili o své strategii a taktice zcela otevřeně (např. R. Heydrich). Pochopení skutečných nacistických záměrů se odráželo ve zprávách odboje i v protektorátním vtípu jako svébytné formě společenského vědomí.

Naprostou nemilosrdnost, diskriminaci a nakonec i vyhlazování aplikovali nacisté vůči Židům, Romům a všem, které považovali za nepřátele. Jak trefně poznamenává autor, tyto skupiny obyvatel byly rovněž určeny ke „zničení prací“ a „ochrana poskytovaná pracovním právem se na ně vůbec neuplatnila“.

Opěrnými body nacistů v Protektorátu Čechy a Morava byly vlastní říšské úřady (Úřad říšského protektora, oberlandráty), které zajišťovaly realizaci říšských zájmů. Jejich prodlouženou rukou byly postupně germanizované úřady autonomní – ve sledované oblasti hlavně Ministerstvo sociální a zdravotní správy, později Ministerstvo hospodářství a práce, v regionech úřady práce. Ty pod německým tlakem realizovaly nepopulární opatření for-

málně na bázi autonomie. V mnohém se z počátku navazovalo na opatření druhorepubliková. Podle autora nacisté neváhali často improvizovat. Základní linie okupační politiky však byla jasná: české země mají být začleněny do říše a jejich obyvatelstvo germanizováno. Protektorát představoval jen provizorium, které mělo být nahrazeno po vítězství nacistů ve válce uspořádáním definitivním. To byl kontext a horizont německých snah v českomoravském prostoru, který sám byl podstatně determinován probíhající válkou. Toto mohlo být autorem více připomenuto.

Autor se také vyjadřuje k efektivitě právní regulace práce v protektorátu. Vychází z toho, že cílem nacistů nebyla unifikace právního režimu práce v protektorátu a říši, ale jen asimilace. Konstatuje, že se právní předpisy často měnily a že byla patrná jejich hypertrofie. Poukazuje na to, že ne všechny normy se v praxi uplatnily, některé zůstaly obsoletní. Dokládá, že některé regulace se míjely účinkem. Tak tomu bylo např. v záležitostech pracovní kázně, „takže skutečně účinný byl až zákrok gestapa“.

S autorovými stanovisky lze v drtivé většině případů souhlasit. Jeho názory jsou podložené a dobře odůvodněné. Je to i důsledkem metody zpracování tématu: vychází se ze studia převážně archivního materiálu, který je kriticky interpretován a zhodnocen. Autor se snaží vyvarovat apriorních soudů a vlivu ideologie. Východiskem je mu empirie, teprve potom zobecňuje. Svá stanoviska konfrontuje se širokým spektrem pramenů, naší a cizí literaturou. Jen málokterý zdroj uniká jeho pozornosti.

Rovněž z jazykového a technického hlediska je práce precizní. Text je čtivý a čtenáři dobře přístupný. Poznámkový aparát je vedený příkladně. Přehlednost a informační hodnotu práce umocňují četné tabulky, schémata a rejstříky.

Celkově je možné říci, že Tauchenova monografie patří k tomu nejlepšímu, co bylo o protektorátním právu napsáno. Je výsledkem akribie, péle a zaujetí. Její kvalitu potvrzuje i to, že byla úspěšně obhájena v habilitačním řízení pro obor dějiny státu a práva na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V každém případě stojí za přečtení.

Pavel Maršálek